

18 nov. 1992

Intervju med Erik Björklund, Löten, Kilafors, om skogarna i Hanebo.

Anders Delins frågor understrukna.

Mina skogar, det är Haneboskogarna ända ner emot Lingbo och Ockelbo. Där har jag gått på fritid och som anställd vid Hanebo-Segersta pastorat. Det var huggning, plantering, röjning och skogsdikning. Kyrkans skiften var 11 st. Jag arbetade på annans mark också, 1941-42 som stämplingsförförman åt SVS, under skogvaktare Lilja.

Jag besökte övriga delar av skogen av pur intresse, och för bärplockning, lingon, blåbär, hallon, hjortron. Först fyllde man sina egna förråd, sedan sålde man en del i affärerna och fick in lite kontanter.

På slutet av 1930-talet, och på 1940- och 1950-talen, då fanns det mycket grov skog här i bergen, gammal fin skog.

Hur var det med dimensionsavverkningarna här? Hade man genomfört dem i Hanebo?
Nej det mesta man gjorde i skogen var kolning, till Kilafors bruk, och då gick vekare dimensioner. Det gick till masugn och smedja. En del sändes till Sandviken.

Sågade man mycket till plank och bräder? Nej, i mindre skala än på senare år. Man tog inte ut så mycket. Man hade inte behov av så stora volymer. Man sågade i Kilafors. Man bländningshögg, ett träd här och ett där, de värdefullaste stammarna, mest tall men även gran. Virket kördes fram med häst till flottled.

Skogsbilvägar började byggas på slutet av 1940-talet, när det kom bensin och diesel till bilar. Då blev det fart på skogshanteringen, hyggen överallt. Det fanns alltså mycket grovskog kvar till kriget, därefter kom avverkningarna igång på allvar.

Fanns det särskilda områden med urskogsliknande skog? Var på kartan? I nästan varje berg fanns något liknande, i Brattberget, runt stugan, Betlehem, fanns tallar från 1500- och 1600-talen, grova tallar. Där drev man 1938. Då tog man bort all den gamla tallen där, på 10-15 ha yta, runt stugan. Där står nu tallungskog. Det var talldominerad skog med mkt grov tall och en hel del talltorrakar, som också togs till sågning. Man fick fint plank av det, gult och fint (=kärnved). Det var inte mer än 4-5 cm tjock splintved. Det finns 8-9 stycken av de tallarna kvar vid stugan. De lämnades avsiktligt, är friska fortfarande.

Fanns det någon grå skog? Såg skogen grå ut av talltorrakar? Nej så mycket talltorrakar var det nog inte där. Man har alltså tagit ut en del virke under tidigare skeden, bl.a. just talltorrakar, som användes till kolning. De var visserligen jobbiga att kola med p.g.a. sin grovlek och tyngd, svåra att resa.

Avverkningsstubbar? Det fanns döda stubbar, brutna talltorrakar, somliga murkna inuti. Det fanns också avverkningsstubbar, men inte så många. Det fanns både meterhöga och låga. Det fanns stubbar från avverkning med yxa också, från före 1870, höga.

Det var ändå slutet, grov gammelskog där uppe. Virkesuttaget under drivningen 1938 var kanske 30 kbm/ha. Man tog bara det som var grovt. Även efter avverkningen såg det ut som skog. Därefter självföryngring, ingen plantering.

Hammarsboskogen, Kilafors järnverk, NO om sjön Tönsen, "Molnbacka". Även där mycket gammelskog, både på bönders och på järnverkets mark. Norrflybönderna hade sin skog där. Tönsen 1:30, stort skifte = Kilafors järnverk, numer Stora. När betet tröt vid Kilbodarna gick man upp till Kungens kök, för där fanns alltid bete att finna. Det var ett gräsberg. Det finns Ö och V Gräsberg i närheten också.

Storberget = Stora Rötjärnsberget. Där fanns mycket gammal skog på flera hundra ha yta. Det var odrivet, endast kolning hade förekommit. Där har jag knallat på fritiden, jagat älg etc. Även där talldominerad skog. Inte så mycket talltorrakar men gammal tall,

300-400 år. Man tog bort det som dog till kolning. Det var inte så långt till bruket. En del tog också lite ved där. Det fanns lågor också, kvarglömda, lämnade.

Kilboberget: grov gran mot Kilbodarna.

Utskogarna var vid fåbodställena. De var mkt mindre utnyttjade, även där gammal skog. Det var trakterna kring Flottsjön, Bursjön, Gopen, Långsjön och Mosjön. Det fanns ingen väg dit, endast klövjestigar. Det fanns fåbodar ända långt där nere, Flybo fåb., Kvarnböle fåb., Hårgabodarna. "När hägga är vit då ska bopiga dit", det är i mitten på juni månad. Axeldan boförde dom mycket. Dessa trakter låg så illa till att det var sällan de var där ens för att titta till sin skog.

Gammelskogen-urskogen, hur såg bönderna på den? Vilande kapital? Bonden betraktade det som ett fattigdomsbevis att göra ett hygge i skogen. De plockade enstaka träd i stället, det syntes inte så mycket. Det fanns rika bönder också, som inte tog ut något alls. Möjligen t.ex. på skiftena på bägge sidor om Gopskogen. Hemskiftena tog de ut mer ur, utskiftena lite eller inget.

Så tänkte man inte på Järnbruket, där var man mer aktiv.

Bränder har jag varit med om två gånger, dels på Brattberget, dels ovanför Hemstanäs, i berget där, omkring 1953. Orsaken var åsknedslag bägge gångerna. Med svedjeodling hade man slutat långt tidigare. Det fanns väg då, så man for upp och släckte. Det blev inte så stor areal avbrunnen.

Vid Betlehem fanns inte mycket spår av bränder i tallarna, men i Djupsjöberget-Römmaberget fanns många brända stubbar. Brandljud fanns i vissa gammeltallar men inte i majoriteten.

Gammal asp fanns det mycket i t.ex. Björnbacken. Den ville man ha bort. Den togs till meterved, på order av Brännslekommissionen. Varje markägare skulle leverera en viss kvantitet. Man talade inte om knäckesjuka och tallens föryngringsproblem. Det fanns ändå mycket asp i skogen, särskilt i gammal granskog, där det kunde vara en tredjedel asp i de fuktiga delarna. På torrare mark fanns mer björk än nu bland granarna och mycket grövre björk. Det fanns björkar som man fick 3 kbm ur, och de var friska, långa raka, som ljus, mest på norrluten, där alla träd blir längst och kraftigast.

"Vi har aldrig haft så mycket skog i Sverige som nu" - Det där har jag tvivlat på många gånger om det är någon sanning i det. Min erfarenhet är att det fanns mera virke på skogen på 1930-talet än nu. Då tänker jag på Hanebo-skogen, där jag gick mycket. Det finns inte den kubikmassa i skogarna nu som det fanns då. Den högsta kubikmassan i en gammelskog på 1930-talet som jag känner till är 450 kbm/ha, som man tog ut på järnverkets skog i närheten av Annefors. Det var granskog.

Jag var 11 år gammal 1926, när första Riksskogstaxeringen gjordes. Det var inte någon stor förändring i virkesinnehåll mellan 1926 och 1930-talets mitt, som jag har starka minnen av.

Arbetet.

Jag har både huggit och kört, mest huggit, först med svans, bågsåg, barkspade och yxa (1930-talet). Motorsågen kom vid mitten av 1950-talet, i början tung. Den första jag köpte var en Mc Culloch, amerikansk, 7 kg tung. Det var ju storartat. Den var god hjälp. Man avverkade 10 ggr snabbare med motorsåg. Man slutade med rundbarkningen, vilket också var ett plus.

Min rygg stoppade, men många förstörde ryggen, både av huggning och av lastning.

Man stod rak när man fällde med yxa. När stammen var grov brukade man spjälka stammen. Man högg nertill och upptill och gjorde ett spjälk, så att ytan minskade undan för undan. Mycket fint virke blev alltså förstört. Jägmästaren var inte så glad. Sedan kom stocksågarna, som drogs av två man. Jag var med min pappa många gånger och sågade med stocksåg.

På 30- el 40-talet blev det mycket noga med stubbhöjden. Den som gjorde för höga stubbar fick böta 50 öre. Skogsvaktarna övervakade detta. Det skulle ha varit mindre arbetsamt att såga i lagom arbetshöjd, men det var inte tillåtet.

Ackorden höjdes allt efter som metoderna blev effektivare. Bolagen borde ha köpt motorsågarna.

Skogsnäringen

Sågar på skogen fanns på 1930-talet flera stycken. Det var bönderna som byggde dem. Det fanns en i Varstubäcken, som Lötbönderna sågade i, och så hade vi en uppe på Bullbäcksdammen och en vid vägen upp till Hammarsbodarne. Det var tre sågar i ett litet område. De drevs av överfallshjul, med fallhöjder på upp till fyra meter. Det var en väldig byggnation med mycket stenläggning innan de fick det färdigt så att de kunde såga. De byggdes i slutet på 1800-talet och användes för husbehovssågning. Det var ingenting de blev rika på. Det virke de sålde och fick förtjänster på sågades av bolagen längre ner i vattensystemen.

Bolagens förvärv av skogarna kallades för Baggböleri. Bönderna tyckte att de blev lurade. De visste inte rätta värdet på skogen, ibland var de kanske inte läskunniga eller hade inte tidning. Man skojade många gånger och sade att de bytte bort utskogen för en fläta tobak, och det var väl ett exempel på hur billigt det var. Bulvaner förekom nog. Avverkningsrätter såldes billigt till dimensionshuggning. En del sådana skiften såldes sedan, särskilt utskogarna, som många bönder tyckte var besvärliga att ha kvar. De mest framsynta behöll även sin utskog.

Brännässågen anlades i början av 1900-talet av en bonde i Västansjö som hette Olov Andersson. Det var en ramsåg som drevs med ånga. Man sågade på försommaren och så låg det och torkade till hösten. Man sågade till fram på 1960-talet. Det var bra affärer, man köpte rotposter, hade billig arbetskraft och sålde dyrt, på export via Stugsund. Det var en konkurrent till storbolagen.

Det var fri konkurrens om virket. Det var inte så mycket tal om kvalitetsvirke, man sorterade i ett fåtal sortiment, mest gran- och furuplank. Man kunde såga metergrova stockar, grövre än nuförtiden.

Nuförtiden är det svårt att få avsättning för det riktigt grova virket. Jag har sett en välta med övergrovt virke hos Korsnäs i Gävle, virke som man bara hade tippat ur, troligen både tall och gran.

Kvalitetsvirke finns i det här köksbordet. Virket har jag fått av Ernst Pontén. Foten gjorde min pappa. Skivan gjorde man vid snickerifabriken här borta. Det är limmat med moderna metoder. Skivan är kvistfri, mest kärnvirke, fem cm tjock, tung. Virket avverkades på 1950-talet. Jag gillar inte den moderna smaken för kvistigt virke. Förr i tiden när man hyvlade för hand var det väl självklart att det skulle vara kvistfritt. Förr snickrade man mycket i tall, nu är det mindre populärt. Lövvirket har tagit över.

Fåglar och växter.

Tjäder fanns det mycket mer av på den tiden än nu. Naturliga fluktuationer förekom på 1930- och 40-talen, men i genomsnitt var tjädern rikligare. De gick i de gamla skogarna, lite var stans. Man såg både hönor med ungar och tuppar. Orre och järpe fanns det också mer av, särskilt vid bäckar. Stora kullar hade de, upp till 12 ägg.

Flockar av tjäder, 10-15 st tillsammans i topp betande, såg man, däremot inga sträckande tjädrar.

Spillkråkan var mycket vanligare på den tiden, flög och skrek överallt, man hörde den jämt, nu hör man den bara ibland. Vittrygg har setts senast på 1970-talet, vid Djupsjön.

Mindre hackspett fanns det inte mer av förr än nu, den höll till vid fåbodvallarna.

Lavskrika fanns både då och nu.

Rovfågelbon plundrades. Man fick 1:50 styck för hökbenen i skottpengar. Man högg ner grova tallar för att komma åt duvhöksbon. Kungsörn fanns inte då. Fiskgjusen

klarade sig bättre. Man accepterade att den tog lite fisk ur sjöarna och förföljde den inte. Det fanns så gott om fisk i sjöarna.

Slagugglan har förlorat många av sina naturliga boplatser i "skorstenar" sedan 1930-talet. Jag har aldrig sett slagugglan bo i holk eller i rovfågelbo.

Lappuggla har jag sett på en telefonstolpe i Segersta, för femton år sedan, den kände jag igen på ringarna runt ögonen.

Berguv hörde jag första gången 1932 vid Valhalla nära Gruvberget på Bollnäs finnskog. Jag var där och körde timmer och hörde den varenda kväll.

I Rumpberg här i Kilafors satt den och ropade en gång på 1980-talet. Under en lång tid på 1960- och 70-talen hörde man inga berguvar. Förr var jägarna förtvivlade på den där berguven. De sköt den så fort de såg den, för att den tog hararna för dem. Och jag är ju jägare, men jag har aldrig skjutit åt någon berguv någon gång. Jag har sett berguvbo i Stalberg på sidan om Gammelbodarne. Han häckade på en klipphylla där omkring 1965, en av de sista häckningarna före återinplanteringen.

Jag hittade ett bo av jorduggla också en gång vid Villnästjärn i Tönsen, när jag var ute på vandring, som jag ofta brukade vara. En fågel flög upp alldeles framför fötterna på mig och jag såg ju direkt att det var en jorduggla, men jag förstod vad hon flög ifrån också, så jag var och kollade.

Det var tio ägg i redet och jag gick ju därifrån, men hon var orolig, så hon for ikring mig. Senare var jag dit och kollade om alla ägg gick fram, och det gjorde de. Det var ett sorkår.

Kornknarren hörde man ständigt här på 1930-talet, men nuförtiden är det bara vissa år och en kort tid, ett par veckor eller så. På 1930-talet var de på slåttervallarna, som slåttades mycket senare än man gör nu, 2-3 veckor efter midsommar. Som det nu är förstörs häckningen av maskinerna, men dåförtiden såg köraren fåglarna och deras ungar gå undan framför den hästdragna slåttermaskinens kniv. Tegarna var smalare än nu, dikena öppna, och det fanns vegetation att gömma sig i även efter slåttern. Som lillpojke lyssnade jag efter knarren och försökte springa ikapp den, men det gick inte.

Rapphöns fanns det mycket av på 1930- och 40-talen. stora kullar, som bodde under ladorna under vintern, runda som klot.

Ortolansparvar fanns ungefär lika mycket som nu.

Fjälltolta har jag sett någon enda gång bara. Den måste vara ovanlig här.

Brudsporre och fältgentiana har jag inte sett.

Naturvård

Naturvård var bara enstaka personer intresserade av. Kyrkoherde Ernst Pontén var ett undantag. Han ville bevara åt eftervärlden. Han vände sig emot dem som ville ta ut allt. Pastoratet behövde ju ha in pengar, till reparation av kyrkan, bygge av församlingshem.

Mycket få tänkte på att skogen förvandlades från gammelskog till ungskog. Man tänkte inte mycket på åldern på träden man fällde. Det var mest pengar som gällde. Det fanns tillväxtborrhår, men det var inte många som brydde sig om att räkna årsringar och fundera över deras innebörd.

Ordet urskog användes inte. Man talade bara om gammelskog. Men det var ju urskog.

Naturskyddsföreningen i Hanebo-Skog grundades i början av 1960-talet av Ernst Pontén och provinsialläkare Gustaf Åkerblom. Man räknade med att fara ut och titta på olika saker i naturen. Man for till Hjälstaviken, Säterdalen (där rosenfinken fanns), till Gran, där vi såg tordmule men ingen säl. Man ville också kämpa för att skona olika växtarter och djur. Vi byggde ett fågeltorn vid Fräkensjön. Man fick tillstånd en dämning av Kyrkbytjärn för att förbättra villkoren för häckande fåglar. Detta gjordes i samråd med markägaren, kraftbolaget. Det var inte så mycket tal om skydd av skogsreservat på den tiden.

Ett mycket gammalt naturvårdsärende är frågan om Djupsjöns gammelskog, som Ernst Pontén ville ha kvar redan på slutet av 1930-talet. Han tyckte att de hade tagit bort

så mycket skog uppe i Brattberget att de kunde gärna avsätta en bit och lämna kvar. Hade inte han tagit det initiativet så hade allt varit borta där uppe i Djupsjöberget. Han mötte mycket motstånd från stiftsjägmästaren i Uppsala. Gång på gång ville jägmästaren dit och driva, men Pontén var påpasslig och stävjade försöken varje gång, så att avverkningen blev uppskjuten. Ungefär en gång vart tionde år blev avverkning på nytt aktuell, men stötte på patrull hos Pontén, som genom diskussion lyckades på nytt få den uppskjuten. Så pågick det, ända till nu. Stiftsjägmästarna hette Gadd, Liliehöök och Pödel, en estländare, i tur och ordning. Pontén hade alltså stora problem med detta reservat trots att han var ordförande i pastoratet. Hade han inte varit ordförande hade de nog tagit det. Han lyckades aldrig få någon förståelse för detta i Stiftsnämnden. Det är synd att han inte fick uppleva att det blir ett reservat i Djupsjöberget till slut.

På Ponténs tid fanns det en hel del annan gammelskog, i Björnbacken och Storbacken t.ex. Pontén var väldigt emot all drivning även där, men de var ju tvungna att ha pengar även i pastoratet.

Pontén var inblandad även i bildandet av Vallsänge NR, där markägaren Olle Larsson ville ha reservat. Efter honom har det varit lite kiv om det där, och för ett par år sedan upphävde Länsstyrelsen reservatet. Nu finns det inte något naturreservat alls i Bollnäs kommun. Det är ett fattigdomsbevis det.

Älgjakt

Jag har jagat älg i 60 år och jag är 76 år nu. Jag har skjutit två älgar i höst, och jag har anteckningar från alla tidigare år. Men när jag började jaga älg, då fanns ingen älg här. Jag var med på älgjakt i 11 år och såg inte en älg. Tolfte året då sköt jag en.

Då på 30-talet var det fullt av folk på skogen och man tjuvsköt älg förstås. Jag undrar inte på det. Man hade en stuga full av ungar och ingen mat. Lyckades man skjuta en älg så fick man i alla fall mat ett tag.

Älgstammen på Hanebo, den kom från Ljusneskogen. 1924 var det kunglig jakt på Ljusneskogen. Gustav V var med. På bolagsskogen lät man stammen öka.

Svampplockning

Jag har ätit svamp sedan 1930-talet, murklor, höstkantareller, kantareller och Karl Johan. Och frisk är jag. Andra människor tycker det är koföda. Jag har lärt mig själv, genom böcker. På 30-talet var det en äldre bonde från Dalarna och jag som plockade svamp. Jag har plockat en murkla en gång som vägde ett och ett halvt kilo. Murklorna kommer gärna på barkningsplatser. Även biskopsmössor, riskor, rödgul trumpetsvamp och champinjoner har jag plockat.

Personer

Gustav Åkerblom var provinsialläkare i Kilafors. Han var född 1914 och lever nu i Uppsala och har sommarställe på Gotland. Han kommer hit och hälsar på ibland. Han var väldigt intresserad av växter och djur, men han hade inget herbarium. Han ville se växterna som de stod. Han skrev om *Iris versicolor* på Bergvikens strand, vid skjutbanan. Han fotograferade.

Ernst Pontén han var svår att hantera kameran han. Det var mest i svart-vitt. Det finns nog inga fotografier kvar i prästgården, men han har en son som heter Gunnar, och troligtvis tog han reda på det där. Gunnar Pontén bor i Wäxjö, men han var hit och hälsade på oss nu i sommar. Ernst Pontén fotograferade mycket växter. Så fort det var några sällsynta arter så fotograferade han, mest i svartvitt, men senare även i färg (ex. kambräken). Han brukade skriva en del i Hanebo-Jul, hembydsföreningens årsskrift, även om natur och växter. Ernst Pontén upptäckte en del växter, bl.a. kambräken vid Lötbodarna, som fortfarande finns kvar. Han tittade mycket på blåsippor, strutbräken och myskmadra vid Hamnäs, i Almtäkten. Tibast hittade han vid Fräkensjön.

Pastor Hjalmar Bladin var född i Hög, verkade länge i Hanebo och dog 1939. Han var komminister. Han cyklade omkring med sin portör och samlade växter. Han var väldigt intresserad av människorna här i bygden och frågade och skulle ha reda på saker och

ting. Han var ungtkarl och var hans samlingar hamnade vet jag inte. Även han skrev ibland i Hanebo-Jul och kanske på andra ställen, t.ex. i Ljusnan.

Per Norberg var en man som fotograferade med Hasselbladskamera. Han bodde i Lotan, men är död nu. Hans bilder finns nog hos brorsonen, Jan-Olov Norberg, som bor i granngården till Erik Björklund. Han fotograferade både natur, byggnader och folk.

Bertil Arting är en lärare, som har fotograferat mycket. Han bor i Kilafors. Han var medlem i Kilafors fotoklubb.

Foton från gammelskogen finns nog inte. Man fick gå fem km från Lötbodarna för att komma dit upp, och lådkamera och plåtar var tunga, så det blev nog inte så mycket fotograferat.

Kilaforsskogarna ärvdes av bröderna Axel och Arne Jonsson efter en som hette Torsbergarn. Bröderna delade upp skogarna så att Axel tog Bollnässkogarna och Arne tog Haneboskogarna. De ägde Kilafors bruk också och hade sågverk vid Bergviken. Brödernas gammelskogar avverkades på slutet av 1930- och början av 1940-talet. Det fortgick till dess det vart mycket hyggen. De gjorde stora inkomster på sina skogar.

Pengarna gick till att bygga Kilafors herrgård och ladugården och så förde de ett sådant leverne att det gick åt mycket pengar. Det var åtskilliga fester. Det fanns allting och allting kostade pengar. Det var den tidens stora pampar i Kilafors. Gammelskogen gick åt till herremansliv. De köpte dyra bilar, Bentley och sådana fina märken. De köpte flygplan. Arne Jonsson flög ihjäl sig när han var 29 år gammal, år 1939. Axel Jonsson dog 1954 i malaria efter storviltsjakt i Afrika. Naturen föröddes för ett äventyr i Afrika och några troféer. Det har funnits många sådana där ulvar, och finns fortfarande.

Ingen på den tiden kom på att de här Jonssönerna kanske borde lämna någon liten bit skog kvar till hälsingarna och till naturen. Ingen sade ifrån och slog näven i bordet när slöseriet blev uppenbart.

Ulf Norinder, son till Arne Jonsson, var racerförare. Han bjöd hit hela världseliten hit till herrgården på kalas. De flög maten hit från Berns i Stockholm med helikopter. Det var omkring 1955. Uffe var en riktig festprisse. Han hade för mycket pengar från början. Jag har en syster, som tjänade på Kilafors herrgård på 1940-talet. Britta heter hon och bor i Sandviken nu. Anna-Lisa Jonsson var änka. Hon skulle åka till Stockholm. Hon sa till syster min att hon skulle se efter så att Uffe gick i skolan. Jo då, det lovade hon. Och så var det en till som jobbade där, som hette Astrid. Bägge försökte få Uffe till skolan, men han gick inte, när modern var borta. Till slut sa han: "Jag är så förbannat rik jag, så jag behöver inte alls gå i någon skola". Men Britta och Astrid vågade inte tala om för modern när hon kom hem, att Uffe inte hade gått till skolan. Han hade inte några bra skolbetyg. Han var dum som en åsna, säger man.

Anders Delin

Tillägg:

Se pärmen "Krysslister 1993" den 18 aug 1993.